

bekövetkezett huszita támadást leszámítva Sopront nem is érte közvetlenül nagyobb csapás. Súlyosabbak voltak ennek a szakasznak közvetett gazdasági kihatásai. Ilyen szempontból még meg kell vizsgálni a részleteket.³⁷⁽⁴⁶⁾ Most csak egyet emelnék ki. 1462. november 27-én, tehát három évvel a huszita támadás előtt, Grafenegger Ulrik, III. Frigyes soproni városkapitánya közli a soproni tanáccsal, hogy az (április 24-e óta esedékes) évi adójukat kérésük ellenére sem fogadhatja el borban, hanem csak pénzben, mert a saját borát sem tudja eladni (I. h. 50). Ez az első eset, hogy Sopron városa rendes évi adóját borban kívánja leróni. Ez az eset rávilágít arra, milyen nehézségekbe ütközött már 1462-ben a bor értékesítése. Ezzel pedig a soproniak egyik legfontosabb jövedelmi forrása apadt el. A részletek tisztázásához és megértéséhez azonban jobban kell majd ismernünk Alsó-Ausztria történetét az 1440–1465-ig tartó években.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Bóna István: VI. századi germán temető Hegykőn (Befejező közlemény)

136 Bóna István: VI. századi germán temető Hegykőn (Befejező közlemény)

A hegykői langobard temető 1959-ben elkezdett és 1960-ban nagy ütemben folytatott feltárását¹⁽⁴⁷⁾ 1961-ben és 1962-ben két kisebb ásatással kiegészítettük, illetve befejeztük. A harmadik ásatásra 1961. szept. 4–10. között került sor a Mező utca 17. sz. ház udvarán és kertjében.²⁽⁴⁸⁾ 12 sír kibontása után itt elértük a II. sírcsoport és ezzel együtt a temető északi végét. A következő 15. sz. kertben még 1960-ban ellenőrző kutatást végeztünk s megállapítottuk, hogy a temető ebben az irányban nem folytatódik. Hasonló munkát végeztünk 1961-ben a temető déli végén a Mező u. 25. sz. kertben, – itt sem akadtunk további sírokra. 1962. okt. 22–24 között a negyedik ásatás alkalmával ismét a 19. sz. kertben, tehát a temető közepén tevékenykedtünk.³⁽⁴⁹⁾ A temető széleinek megállapítása végett az eddigi feltárások területét keleti és nyugati irányban kiszélesítettük. Ennek során bukkant elő a temető utolsó 5 sírja.

Az 1962. évi ásatással a hegykői temető feltárása befejeződött. Eredményeként Közép-Európában első ízben tárult fel a régészeti kutatás előtt egy teljes egészében és a mai követelményeknek megfelelő módon kiásott langobard temető. A nemzetközi népvándorláskori kutatásban máris jól ismert Hegykő 81 sírjával

egyúttal pillanatnyilag a legnagyobb langobard temető a Dunavidéken.⁴⁽⁵⁰⁾

Befejező beszámolómban a korábbi számszerűen is nagy eredményekkel szemben mindössze 17 sírról adhatok tájékoztatást. Ez a 17 sír azonban érdekességben, sőt leletek terén sem marad el a másik ásatás nagyszámú sírja mögött.

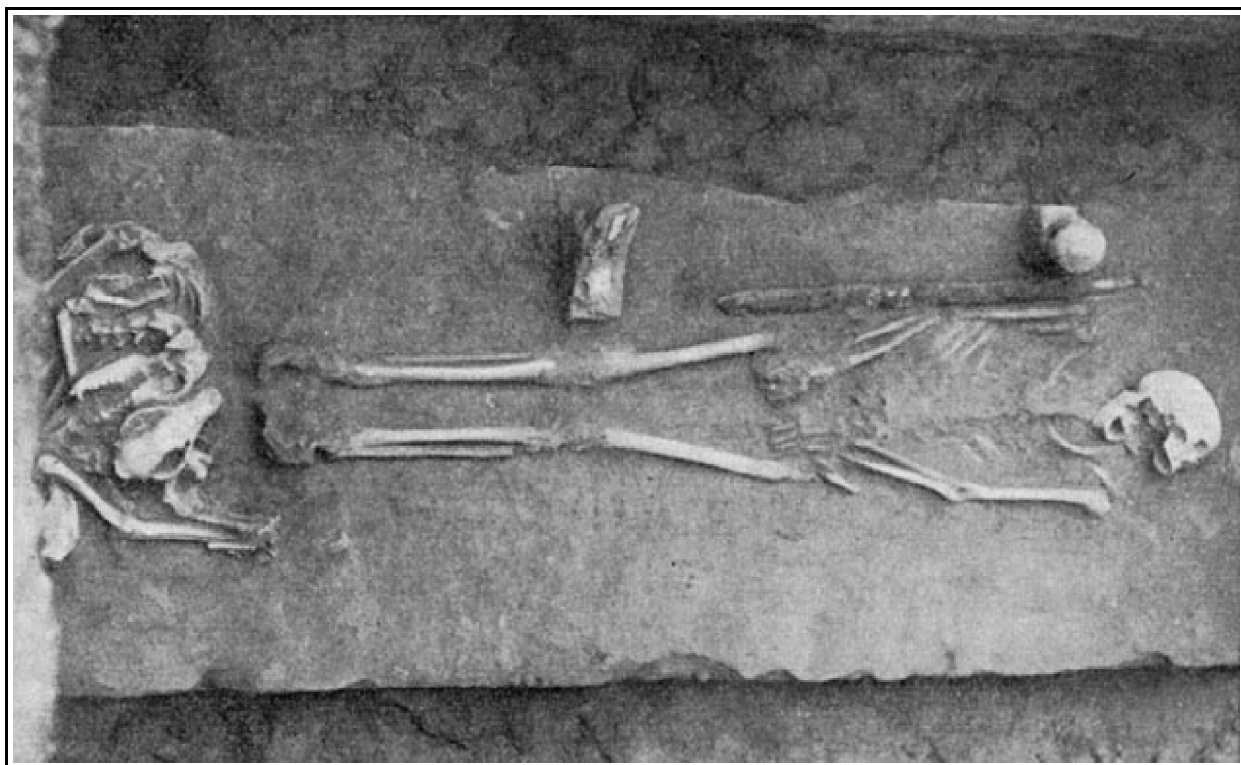
Az 1961–62. évi ásatások során 6 férfi, 4 női, 3 ifjú és 4 gyermek, illetve csecsemő temetkezést találtunk.

A férfisírok közül különösen a 70. és 73. harcosok emelkednek ki.

A 70. sírban fatörzsből kivájt koporsóban temették el a szélesvállú, középtermetű férfit. A koporsó tetején kis bögrét találtunk, amely nyilván útravalónak szánt italféléséggel volt megtöltve. A koporsó felett még juhcsontokra is bukkantunk, a pogány szokás szerint másvilági útra adott húsétel maradványait találtuk meg.

137A koporsóban az elhunyt jobb válla és jobb karja mellé fektették szokatlanul széles pengéjű, hosszú, kétélű kardját. A harcos viseletének további tárgyai egyszerűek voltak: bronzcsattal záródó, övre erősíthető, bőrtarsoly maradványaiból állottak, benne kis késsel, kovával és acéllal. Lándzsáját, a hegykői temetőben szokásos módon, a sír végébe döfve találtuk meg, ez alkalommal a jobb láb felőli oldalon. Itt akadtunk a sír meglepő leletére is.

A koporsó és a sír vége között két nagytermetű, hatalmas fogazatú kutya egymásra helyezett teteme került elő (1. kép). Egyes germán törzseknél, pl. a thüringeknél gyakori, hogy gazdájuk halála után kedvenc vadászebét is leölik és sok esetben csataménjével együtt közös sírban elküldik a másvilágra.⁵⁽⁵¹⁾ Gazdájával egy sírban eltemetett kutyáról azonban eddig csak az Itáliába költözött langobardok köréből volt tudomásunk. A nocera umbrai temető 42. sírjában⁶⁽⁵²⁾ a harcos lábánál, de különálló gödörben, helyezték sírba, nyakán nagy vaslánccal felövezett kutyáját. A hegykői 70. sírban találoztunk először azzal a szokással, hogy a kutyákat gazdájukkal közös sírba temették, mégpedig párosan.

1. Langobard harcos sírja

A 73. sírban, amely éppúgy padkás szerkezetű volt, mint az előző, ismét koporsóban temették el a halottat. Ezt a koporsót azonban nem fatörzsből vajták ki, hanem, mint a 18. sír „nagyasszonyának” koporsóját, deszkából ácsolták össze. A két koporsó fej felé egyenletesen szélesedő alakja is megegyezett. Itt, a párhuzamra gondolva, már a koporsó alakja és szerkezete alapján is előkelő temetkezésre számítottunk. Várakozásunkban nem is csalódtunk. A koporsó bal oldalán csakhamar előbukkant a fa pajzs közepére erősíthető vas pajzsdudor, az előkelő germán harcosok védőfegyvere. Magában a koporsóban azonban 138a bal kéz mentében végigfektetett hosszú kardon kívül csupán egyszerű vas övcsatot találunk. A sír jobb láb felőli végében, ugyanott, ahol a 70. sírban, volt bedőfve a rövid nehéz lándzsacsúcs.

Megcsaltak volna a külső jelek? Nem is lenne ez előkelő, rangos férfi ilyen puritán egyszerűségű felszereléssel? Alig valószínű. Az 1955-ben, még az ásatások megkezdése előtt feldúlt nemzetségfői sír után, 7(53) kétségtelenül a 73. sír férfiúja volt a rangsorban következő. Sőt tekintve, hogy (az I. sírcsoportnál-nemzetségnél minden tekintetben szegényebb) II. sírcsoport legjelentősebb harcos temetkezésének bizonyult, alighanem a csoport, a nemzetség főnökére bukkantunk rá. Felvetődhet azonban ismét, hogy miért? – Vajon ugyanebben a II. sírcsoportban a 64. sír harcosa nem viselhette-e ugyanezt a méltóságot? Az is hatalmas, 180 cm-en felüli testmagasságú erős férfiú volt (ami a nemzetségi társadalom felbomlása időszakában a katonai vezetők egyik gyakori ismertetője), szintén karddal, lándzsával és pajzsdudoros pajzssal felszerelve. Mi különbség van a két hatalmas termetű harcos között? Több lényeges különbség is akad. A 73. sír harcosa mélyebb, padkásszerkezetű sírban feküdt. Másodszor e korszakban igen drága, ácsolt és megvasalt deszkakoporsóba temették el. Harmadszor sírja, éppen úgy, mint az I. sírcsoport nemzetségfőjé és asszonyáé, éppen nem a csoport belsejében, a sírok sűrűjében, hanem a temető szélén, a többiektől kissé elkülönülten, feküdt. A 73. sír harcosában, egyszerű öltözete ellenére, a II.

sírcsoport nemzetségfőjét láthatjuk.

E két kiemelkedő harcoson kívül még három fegyveres sírt találtunk.

A 67. sírban 17–18 éves ifjú feküdt, övében hosszú törrel, lábánál karcsú, könnyű lándzsával.

A 75. sírban legfeljebb 10-12 év körüli fiúcska nyugodott. A bokájánál talált két nyílcsúcs és az övében tarsolyban viselt kés és tűzszerszám mégis arra utalnak, hogy már az ifjúvá avatottak közé tartozott.

A legnagyobb meglepetést mégis a 80. sír ifjú harcosa okozta. Gondosan ásott pacikás sírban feküdt. Először az arca és melle felett a padkán átfektetett pajzs, vas pajzsdudorjára bukkantunk rá. A pajzsdudor valamennyi eddigi pannóniai langobard párjánál kisebb méretű. Ugyanakkor peremét nagy kerek ezüst szögek díszítik, ilyeneket pedig eddig csak a legelőkelőbb langobard harcossírokban (Várpalota, Tököl, Mannersdorf)⁸⁽⁵⁴⁾ találtak Pannóniában. Nem fordult elő hasonló Hegykőn sem, még a nemzetségfő pajzsdudorján sem.

A sír bal alsó sarkában a bontás során füles korsó került elő, az eddigi legnagyobb méretű pannóniai langobard edény. Mellette csakhamar másik edény is napvilágra jutott, ezúttal egy nagyméretű tál. Végül a sír jobb alsó sarkába döfve rátaláltunk a lándzsára is, finom pengéjű „kedves” kis fegyverre, az eddigi legkisebb pannóniai lándzsahegyre.

A váz teljes kibontása után meglepetéssel tapasztaltuk, hogy a gazdag edénymellékletek és a felnőtt, rangos harcosra utaló fegyverek alatt 13-14 éves fiú nyugszik. Egyszeriben megvilágosodott, miért volt a lándzsa és a pajzsdudor annyira szokatlanul kisméretű, miért nem találtunk rá a harcos mellett bontás közben kardjára, holott eddig még nem volt példa rá, hogy pajzsdudoros **139**harcos ne lett volna karddal is felszerelve. Ez a kisfiú a méternyi hosszú langobard kardoknak még nem sok hasznát vette volna!

A 80. sír ifjú harcosának sírjában sok mindent tanultunk. Mindenekelőtt fényt vetett a pannóniai langobard társadalom fejlődésének egy eddig nem teljesen világos kérdésére. Ez a fiúcska aligha vitézségéért kapta a szép fegyver- és edénymellékleteket. Ezek a fegyverek különben sem valami félelmetes harci eszközök, hanem szép, díszes, de mégis veszedelmes játékszerek, helyesebben szimbólumok. Egy társadalmi réteg, a harccal foglalkozó nemesség jelvényei. Ez a harcos nemesi réteg, mint a 80. sír temetkezése bizonyítja, már Pannóniában kinőtt a nemzetségi társadalom, legalábbis névleges egységeiből. Hatalma, helyzete, vagyona öröklődővé vált. Gyermekai már születésük pillanatában a nemesi réteghez tartoztak, ifjúvá avatásukkor pedig többet kaptak, mint a szabad harcosok gyermekei, a lándzsa mellé a nemesi réteg hatalmi jelvényét, a pajzsot is viselhették, és joguk volt a sírba is „magukkal vinni”.

2. Ezüst fibula

A másik tanulság nem kevésbé érdekes. Az ifjú pajzsa, mint említettem, a sír padkáján volt átfektetve. A pajzsdudor és a hosszú vas pajzsfogó úgy feküdt a sír felső végében, hogy a pajzs elpusztult farészeinek méretét és alakját meg lehetett állapítani. Ez pedig nagy ritkaság. Pajzs méretének és alakjának megfigyelésére eddig csak a rácalmási 15. sírban volt lehetőség. Ott a felnőtt harcos 60×130 cm-es ovális pajzssal volt felszerelve.⁹⁽⁵⁵⁾ A hegykői ifjúnak viszont 140¹⁴⁰ mintegy 60 cm átmérőjű kerek pajzsa volt, igen hasonló ahhoz a valamivel nagyobb méretű kerek langobard pajzshoz, amelyet az itáliai Castell Trosino 142. sírjában találtak.¹⁰⁽⁵⁶⁾

A női sírok közül is kettő emelkedik ki. A 65. sír asszonya nyakánál és mellén eddig ismeretlen típusú brossok (fibulák) díszítették a ruhát. Az egyik fibula sas alakú, felülete rekeszekre van bontva, a rekeszek fehér üveglemezekkel vannak kitöltve. Valószínűleg itáliai keleti gót készítmény. A másik, két madárnyakból összetett, jellegzetes langobard, ún. S-alakú fibula volt. S-alakú fibulák nagyon gyakoriak a hazai langobard temetőben (kivéve a hegykőit), de nem ilyen típusok. Hasonlókat a langobardok korábbi hazájából Morvaországból ismerünk, nyilván még az első foglalók hozták Hegykőre. Épp úgy mint a hegykői 4., 18. és 20. sírban, itt is a medencén kerül elő az előkelő langobard asszonyok legdíszesebb ékszere, a nagyméretű fibula (2. kép). Sajátos alakja arra utal, hogy nyugati, alamann vagy keleti frank ötvösműhelyben készült. E sírban tehát a korabeli nemzetközi ötvösipar és ékszerkereskedelem valóságos találkozhelyére lertünk. A nő ékszerei déli, nyugati és északi készítményekből állottak.

A 72. sír asszonyában, gyanúm szerint, a II. sírcsoport nemzetségfőjének feleségét láthatjuk. A temető

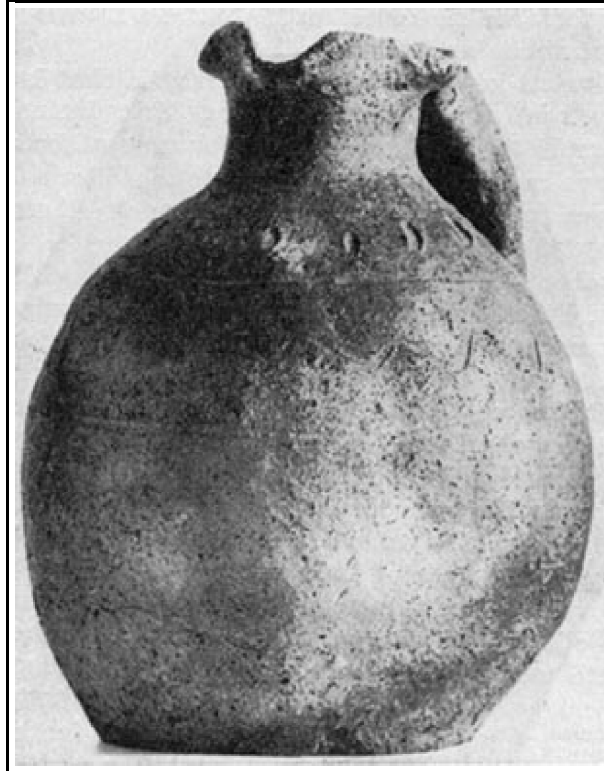
szélén került elő, nem messze a 73. nemzetséfgő sírjától. Sírja meglehetősen mély volt, koporsóra ugyan nem találtunk benne, de ezen a részen a talaj olyan színű volt, hogy nem is lehetett észrevenni. A halott nő társadalmi helyzetét mégsem könnyű megítélni. Amit a sírjában találtunk, az az előkelő női viseletnek megfelelően rendben a helyén feküdt. Maga a csontváz is sértetlennek tűnt. A teljes kibontáskor azonban kitűnt, hogy a medence alsó részein kisebb sérülések láthatók, másrészt feltűnt, hogy a medencétől a térdekig tartó szakaszon a sír földjétől elütő sötétebb humuszos talaj húzódik és ebben a részben, szöges ellentétben a felsőtest és a lábszárak gazdag ékszereivel, semmiféle leletre nem bukkantunk. Annál sajnálatosabb ez, mivel a sír asszonyának és a 18. sír nemzetséfgő feleségének viselete és leletei között több közös vonást találunk. Térdei között díszes – méltóság jelző – kulcsok voltak („ezüstkulcsos dáma”), bal combján kívül megtaláltuk az ugyan csakszimbolikus, rangjelző vonókést is. Mellén talált ékszerei is díszesek voltak. Az egyik kis fibula közeli rokona a 65. sír madár-alakú brassának, a másik pedig egy nagyméretű (Pannóniában eddig legnagyobb) ékkövekkel díszített korong alakú fibula volt. A nyak körül megtaláltuk a női sírokból elmaradhatatlan gyöngyöket, a lábak végében pedig még egy kis bögre is előbukkant.

Az ezüstkulcsok úgy feküdtek a két térd között, hogy okvetlenül valamilyen szalagról kellett lecsüngenüek. A szalagra ezüst karikával voltak felerősítve, ám ennek a karikának csak az alsó fele került elő. A felsőt akkor metszették el, amikor a sírba kis aknaszerű nyíláson át, egyenesen a medencére ástak és az elhunyt díszes nagy fibuláját vagy fibula-párját a róla függő szalaggal együtt kiemelték.

A sír-rablás tényét figyelembe véve kétségtelen, hogy a 72. sír asszonya a II. sírcsoport leggazdagabb női temetkezése volt. Mint több ízben mondtam, a II. sírcsoport lényegesen szegényebb volt az I.-nél, ilyenképpen pedig egyáltalán nem kizárt, hogy a 72. sír női halottját tekintsük e sírcsoport nemzetséfgője feleségének.

141A 77. sír női halottja a gazdagabb közrendű temetkezés újabb példája. Fémékszerei nem voltak. Helyettük feltűnően gazdag gyöngy nyakláncot viselt (az ékszeres sírokból a nők nyakláncá mindig egyszerű!), övéről is gyöngyökkel kivarrt szalag függött le. A szalag végén pompás hegyikristály gomb csüngött.

A csecsemősírok közül feltétlenül említésre méltó a 68. sír néhány hónapos leánykája. Ruházatához nemcsak nyaklánc tartozott, hanem különös módon egy nagy kés is. Feje mögött korsó (3. kép) és egy nagyméretű tál foglalt helyet. Ugyancsak edényt és kést találtunk a 79. sír 3-4 éves fiúgyermeke mellett.

3. Korsó gyermeksírból

Érdekes az a körülmény, hogy a hazai langobard fazekasság készítményeit túlnyomórészt csecsemő vagy gyermeksírokból ismerjük. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a különböző ókeresztény felekezeteknél a keresztelek csak felnőtt korban történt, tehát a szülők (akik különben is csak felületesen vagy éppen sehogy sem voltak keresztények) keresztelek nélkül gyermekeiket, a pogány szokásnak megfelelően, élelemmellékletekkel temették el.

Mint az elmúlt évek ásatásai során, most is találtunk olyan minden melléklet nélkül eltemetett férfi és női halottakat, akiknek a keze a medencén vagy a test előtt össze volt kulcsolva. Az ilyen sírok száma Hegykőn elég nagy, az összes temetkezések mintegy 1/10-e. Ha azonban ideszámítjuk azokat az ékszemmeléletes női halottakat is, akiket szintén összekulcsolt kezekkel temettek el, akkor a temetkezések mintegy 1/6-át teszik ki. Mármost felettebb feltűnő az a jelenség, hogy Pannónia keleti felében, az eddig feltárt többszáz langobard [142](#)sírban sem ilyen melléklet nélküli réteggel nem találtunk, még kevésbé a szokással, hogy kezeiket összekulcsolják.

Melléklet nélküli, összekulcsolt kezű temetkezéseket a Duna völgyében a szomszédos Noricumban a Lauriacum (Enns, Ausztria) IV–V. századi temetőből nagyobb számban ismerünk.[11\(57\)](#) Továbbhaladva nyugat felé az Inn és Isar közötti VI–VII. századi bajor temetőben, de különálló temetőben is, gyakran találunk melléklet nélküli összekulcsolt kezű halottakat. Gyakran kőlapokból összeállított kőládákban, kőkoporsókban nyugosznak, épp úgy, mint Lauriacumban. Ez az összefüggés már csak azért is nagyon fontos, mert még egy 1070. évi bajor forrás is megemlékezik azokról a „római leszármazottakról”, akik a bajorok közt abban az időben is éltek.[12\(58\)](#)

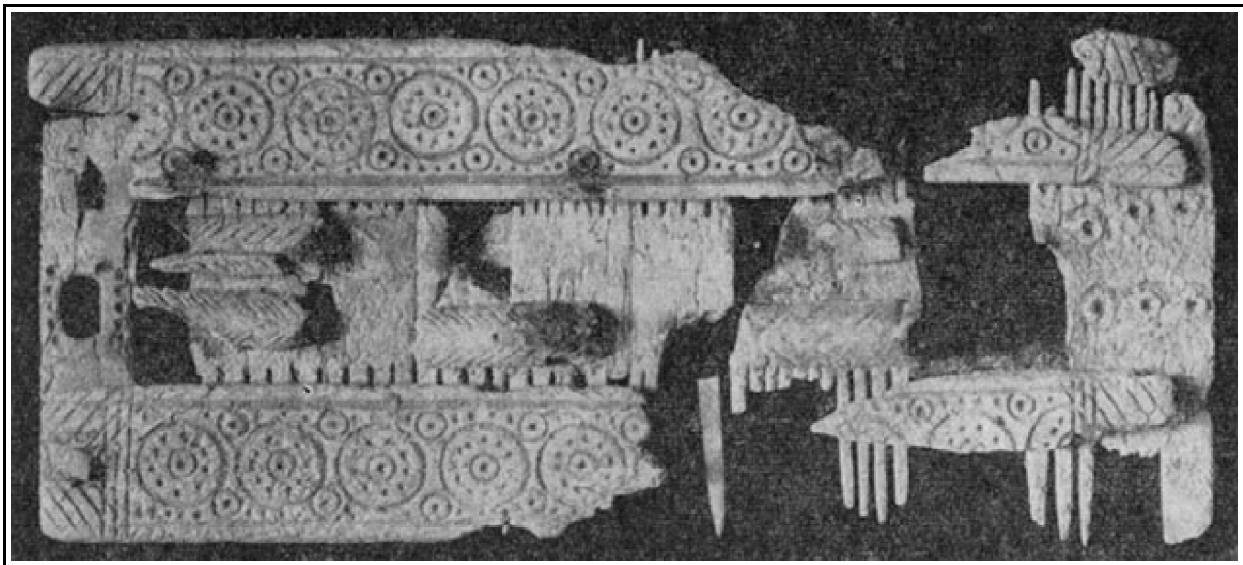
Noha az itt felvetett kérdés még további vizsgálatokat igényel, mégis határozottan fel kell vetnem azt a lehetőséget, hogy Pannóniának az Alpok keleti peremvidékéhez simuló területein a langobardok még a keresztény provinciális lakosság maradványaira találtak. Ezeket alávetették, illetve a langobard nemzetségek kötelékében, mint szolgák vagy félszabadok élhettek anélkül, hogy vallásukban háborgatták volna őket.¹³⁽⁵⁹⁾

Már csak ebből a szempontból is sajnálatos, hogy a Hegykőtől mintegy 20 km távolságban, Fülesen (Nikitsch) a 30-as években osztrák régészekről feltárt langobard temető ma sincs közölve.¹⁴⁽⁶⁰⁾ Amennyire az eddig közölt néhány leletből meg lehet állapítani, a fülesi temető szinte pontos párja a hegykőinek. Több olyan fibulát, korongalakú fibulát, edényt és fegyvert ismertünk meg, amely a pannóniai langobardok körében eddig csak Hegykőn és Fülesen található. A két közeli temető, helyesebben falu népe tehát szoros kapcsolatban élhetett egymással, talán azonos nemzetségbe tartoztak. E tekintetben, továbbá a felvetődött egyéb problémák terén azonban csak a fülesi temetkezési szokások ismeretében nyilváníthatnánk részletesebben véleményt.

Az a szokás, amelyet az I. sírcsoport bemutatásánál részletesen leírtam, hogy a csoportban elkülönítve temették a férfiakat és a nőket, a II. sírcsoportnál is megfigyelhető volt. Itt is a sírcsoport K–DK-i felében kerültek elő a női temetkezések, míg a Ny–ÉNY-i felét férfiak népesítették be. A férfitemetkezések száma azonban a II. sírcsoportban jóval felülmúlja a nőkéét, az arány 1/3–2/3.

¹⁴³Végül mint érdekességet említem még a temető nyugati szélén talált 5 főből álló fiatalkorú sírcsoportot, amely a felnőttek temetkezési tömbjétől észrevehetően elkülönült. Hasonló „gyermektemetőre” a rácalmási langobard temetőben találtam¹⁵⁽⁶¹⁾ példát.

A hegykői langobard temető tudományos feldolgozása még több évet vesz igénybe, valószínűleg együtt kerül közlésre a most feltárás alatt álló szentendrei temetővel. E beszámolókkal tehát elsősorban az ásatások során felmerült problémákkal igyekeztem az olvasót megismertetni.

4. Kétoldalas csontfésű díszes tokban

Germanisches Gräberfeld aus dem 6. Jahrhundert in Hegykő Zusammenfassung

Die im Jahre 1959 begonnene Ausgrabung des Gräberfeldes von Hegykő wurde 1960 weitergeführt und im Herbst 1962 beendet. Insgesamt wurden 81 Gräber freigelegt; es ist anzunehmen, daß die Zahl der ursprünglich hier bestatteten kaum mehr betrug. Die Gräber waren – mit Ausnahme von 2–3 Grabstätten, bei denen ein Räuberschacht festgestellt werden konnte – ungestört.

Unter den Begräbnisstätten, die in den letzten Jahren ausgegraben wurden, verdienen es folgende Gräber hervorgehoben zu werden: Grab 72, ein in einem Baumsarg mit Schwert, Lanze und Schildbuckel bestatteter Krieger, mit Hundeskeletten am Fußende. Ähnlich ausgerüstet war auch der in einem Holzsarg beigesetzte Krieger des Grabes 73. Dem kaum 15 jährigen Jüngling im Grab 80 waren Waffen, wie sie Männern gebühren, mitgegeben worden: eine Lanze und der Schildbuckel eines runden Schildes.

Unter den Frauengräbern möchten wir Grab 65 erwähnen, das S- und Vogelfibeln und eine fränkische Bügelfibel ergab. Grab 72 lieferte – obwohl es ausgeraubt worden war – Vogel- und Scheibenfibeln, ferner silberne Zierschlüssel.

Die Kinder- und Säuglingsgräber zeichneten sich vornehmlich durch ihre Gefäßbeigaben aus.

144 Von dem Langobarden-Gräberfeld konnte nach seiner vollständigen Freilegung festgestellt werden, daß mehrere eigenartige Gefäß- und Schmuckformen eine enge Verwandtschaft mit den Funden des langobardischen Friedhofes von Nikitsch, unweit von Hegykő im Burgenland aufweisen. Es ist zu bedauern, daß dieser bereits seit Jahrzehnten ausgegrabene langobardische Friedhof der Forschung noch immer nicht zugänglich ist, so daß keine Möglichkeit eines Vergleiches der Grabfunde und der Bestattungssitten besteht.